

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการศึกษา รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตพิษณุโลก นครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.3 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้
2. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
 - 2.1 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 2.2 รูปแบบในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
 - 2.3 แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาตรงกับภาษาอังกฤษว่า **Wisdom** ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ความสามารถ ความเชื่อ ดังนั้นคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local **Wisdom**) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) จึงมีความหมายว่า เป็นองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ หรือ แกนของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541)

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145 - 146) ให้ความหมายคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน กับส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2530 : 75) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชา แบบที่เราเรียน ผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด

อภิชาติ ทองอยู่ (2530 : 37) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ หรือสิ่งที่ปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับโลกแวดล้อมของชาวบ้านซึ่งมีอยู่ตลอด เพราะในโลกแวดล้อมหนึ่งๆ นั้นมีแบบแผนทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และความเชื่อที่เป็น โครงสร้างของสังคม

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : 17) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการทัศน์ ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกให้เห็นจากระบบความเชื่อ ค่านิยม ในการดำเนินชีวิต กระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากหลักคำสอนทางศาสนา คติประเพณี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 53) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมด ของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอยู่อย่างร่มเย็น

จรรยาธรรม อธรรมวัตร (2538 : 1) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน คือทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะ สากลที่หลากหลาย ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหา ความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน จะ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณี พิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำล้นใจรู้สึกอบอุ่นไม่โดดเดี่ยว ให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึก ถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรม หรือประเพณีกรรมร่วมกันกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวงเกินวิสัยที่จะ ทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขกสร้างบ้าน การลงแขกสร้างวัด การลงแขกสร้างถนน หรือ สุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน ภายในชุมชนทำให้เกิดความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายไม่ ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่น คือ สร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูงทั้งในระดับ ครอบครัว และเครือญาติ

ประคอง นิยมานเหมินทร์ (2538 : 47) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดค้นขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง

ปลอดภัย มีความสะดวกสบาย สุขสงบ และบันเทิงใจ อาจเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์
ส่วนตนของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาก่อน หรือเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนก็ได้

มาลินี สวดยคำข้าว (2538 : 14 – 15) สรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
หมายถึง มวลความรู้ และประสบการณ์ของคนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ
หรือได้รับจากการศึกษา และอบรมในสถาบันทุกสถาบันภายในท้องถิ่น อันได้แก่ วัด ครอบครัว
สถานประกอบการ และองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งความรู้ และประสบการณ์ตรง
ของคนในท้องถิ่นที่ได้รับจากการทำงาน การประกอบกิจกรรมต่างๆ และการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม
ทางธรรมชาติและสังคม

วิชา ทรวงแสง (2538 : 64) ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า คือ
ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอดปรับปรุงสืบต่อ ๆ กันมา
ปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือที่สามารถใช้ควบคุมแก้ปัญหา หรืออำนวยความสะดวก
แก่บุคคลและท้องถิ่นได้

ประกอบ ใจมั่น (2539 : 63) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นองค์ความรู้
และประสบการณ์ต่างๆ ของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกัน กันมาจากบรรพบุรุษ
หรือ ได้รับโดยการศึกษาอบรมจากสถาบันใดก็ตามได้แก่ วัด ครอบครัว รวมทั้ง ความรู้และประสบการณ์ตรง
ของคนในท้องถิ่น ที่เกิดจากกิจกรรม ประสบการณ์การทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้
จากธรรมชาติแวดล้อมและสังคม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิดกิจกรรมและบุคคลที่ได้รับการยกย่อง
ให้เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง ความรู้ ความสามารถและทักษะ
ของกลุ่มคนในท้องถิ่นรวมทั้งการประกอบอาชีพ ซึ่งสร้างขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ และ ความเฉลียวฉลาด
ของแต่ละคนมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อพัฒนาชีวิตของคนในท้องถิ่น

1.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจำแนกหรือแบ่งแยกได้หลากหลายประเภท
ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ หรือวัตถุประสงค์ที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนรู้ หรือถ่ายทอด เช่น

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533 : 12 – 40) แบ่งประเภท และลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น
ได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะ
การประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้อง
กับธรรมชาติ มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น การทำวนเกษตร

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

อย่างไรก็ตามลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 3 ลักษณะไม่สามารถที่จะแยกกันอย่างชัดเจน การที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จึงต้องมีการสำรวจภูมิปัญญาที่ใช้กันในท้องถิ่น และกระตุ้นเร้าให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญานั้น เพื่อให้มีการถ่ายทอดสืบสานไปถึงรุ่นลูกหลานต่อไป

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534 : 3) กล่าวว่าภูมิปัญญาอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุ และการกระทำทั้งหลาย

2. เป็นนามธรรม ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ไขและป้องกันปัญหาทั้งการสร้างความสุขสงบให้แก่ชีวิต

อังกูล สมคะเนย์ (2535 : 62) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 4 ประเภท คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลป วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น ที่ได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539) กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำการคัดเลือกและเชิดชูผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต เช่น การแก้ไขโรคและแมลง และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พิษพันธุธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการสวัสดิการและธุรกิจชุมชนได้แก่

3.1 กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มลัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ

3.2 กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรค และการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมชาติ และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิต และการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24 – 26) กำหนดว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสาน องค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนายกระดับคุณภาพเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาพการณ์ต่างๆ ได้

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิต และการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เป็นการชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสม บริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะ สาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดจนองค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีข้าว เป็นต้น

การแบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันออกไป ทั้งทางด้านจุดมุ่งหมาย และหลักการปฏิบัติ สำหรับการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้จัดประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยยึดหลักการเกณฑ์การแบ่งของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24 – 26)

1.8 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นวิถีชีวิตในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ มีความหลากหลายตามสภาพท้องถิ่น ซึ่งมีผู้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปดนตรี เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534 : 3) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาไว้ว่า

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น

2. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ของสังคมนั้นซึ่งความเชื่อนั้น อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางการแก้ปัญหา หรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใดๆ เช่น เรือนชานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม ในหน่วยสังคมใดๆ ตัวอย่างครอบครัว เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ ในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงคงอยู่ได้ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้จะห่อหุ้มออกมาใน 3 ลักษณะ

1. ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ชีวิตของชาวบ้าน สิ่งที่เด่นออกมามีภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมูมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ

2. เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสงบสุขให้กับชีวิตมนุษย์

ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในรูปแบบดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตร หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจิตความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติมุ่งการพึ่งพาตนเอง เป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

2. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

การศึกษาของไทยในอดีตพบว่า การจัดการศึกษาโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งนั้นตกต่ำลงมาก เนื่องจากระบบการศึกษาของเราได้รับการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาแทบทุกเรื่อง เมื่อการศึกษาของไทยรับรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างประเทศตะวันตกเข้ามานั้น ทำให้ได้รับอิทธิพลเข้ามา 2 ระยะ(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 182 - 183)

ระยะแรก มีการจัดตั้งโรงเรียนใหม่ ได้มีการรับเอาเนื้อหาและรายวิชาต่างๆ ที่มีอยู่ในระบบการเรียนการสอนของประเทศตะวันตก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ เข้ามาสอนในโรงเรียนของไทย ส่วนวิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม และภาษาไทย ได้มีการดัดแปลงจากวิชาที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย โดยนักการศึกษาของไทยรุ่นแรกๆ นำไปพัฒนา แล้วใช้เป็นเนื้อหาวิชาสอนในโรงเรียน

ระยะที่สอง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้ส่งนักศึกษาไทยไปศึกษาในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นก็ได้นำหลักสูตรการศึกษาของประเทศอเมริกาเข้ามาเป็นหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอนของไทยเกือบทั้งหมด วิชาที่เคยเป็นภูมิปัญญาของไทยที่สอนโดยวิถีชีวิตไทยก็หมดไป แม้จะเหลืออยู่ในหลักสูตรบ้างแต่ก็ถูกละเลยไม่ได้รับความสำคัญ ครูที่สอนวิชาภูมิปัญญาไทยก็ไม่มี และครูที่มีความรู้สมัยใหม่ก็ไม่สามารถดัดแปลงให้เข้ากับการเรียนการสอนที่เป็นภูมิปัญญาไทยได้

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้นหมายถึง การนำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนนักเรียน โดยกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกเข้าสู่เนื้อหาวิชาที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ ซึ่งทั้งเนื้อหาวิธีการสอน จำนวนคาบ และเวลาเรียนขึ้นอยู่กับการกำหนดร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน การเรียนการสอนรูปแบบนี้ โรงเรียนต้องสำรวจความต้องการ และศักยภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของผู้ทรงภูมิปัญญา ทั้งด้านเนื้อหา ผู้สอน สถานที่และผลกระทบที่จะมีต่อชุมชนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

ซึ่งต้องนำมาจัดทำเป็นเนื้อหาในวิชา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้กลายเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539 : 13) คือ

1. ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชน ซึ่งมีสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก การจัดการศึกษาในแนวนี้จึงเป็นการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งจะมีระบบการบริหารจัดการ และสร้างกระบวนการเรียนรู้แยกออกจากระบบราชการ แต่จะมีจุดที่เชื่อมโยงความรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกันได้ หลักสูตรตามแนวทางนี้เป็นหลักสูตรเฉพาะของผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงภูมิปัญญาแต่ละท่าน มีบางแห่งได้พัฒนามาเป็นหลักสูตรขององค์กรชุมชน

2. มีการเพิ่มเติมเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาไทย และได้มาตลอดแทรกไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น จึงเป็นการเสริมสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ในระบบ ซึ่งเป็นวงจรจัดการศึกษาตามกระแสหลัก และการพัฒนาท้องถิ่นต้องไม่ละทิ้งความสำคัญของชุมชนที่มีกรรมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาตลอดแทรกไว้ในหลักสูตร จึงจะเป็นการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในระบบ ซึ่งเป็นวงจรจัดการศึกษาตามที่มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในแนวนี้เป็นหลัก และต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ในเวลาเดียวกันต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการเรียนรู้เพื่อไม่มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3. ต้องเตรียมความพร้อมของบุคลากร โดยมุ่งเน้นให้ความรู้และความเข้าใจให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งผู้บริหารและปฏิบัติ

4. สืบค้นความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยศึกษาเชื่อมโยงจากอดีต วัฒนธรรมจิตศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน สามารถรอบรู้เกี่ยวกับชุมชนในทุกด้าน

5. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรเพื่อกำหนดแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปเป็นประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

6. จัดทำแผนการเรียนการสอนโดยความร่วมมือระหว่างครูและวิทยากรท้องถิ่น

7. การประเมินผลและปรับปรุงพัฒนาการดำเนินงาน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การที่ชนชาติ...และเผ่าพันธุ์ต่างๆ อยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้ เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิตสามารถรักษาสอดคล้องระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้คนในสังคมเดียวกัน และกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่ และถ่ายทอดสืบทอดกันมา บางส่วนนั้นอาจหายไปแต่ก็มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ปฐม นิคมานนท์ (2535 : 279 – 281) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้าน ที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คำนึงมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการวางแผน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างในลัด ช่างลายไทย หมอตำแย

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนามาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน ช่างมือง

5. ความรู้ความชำนาญมีเกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้บางอย่าง เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่เคียดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

ในทางหนึ่งเดียวกัน จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531 : 63 - 64) และสามารท จันทร์สุรีย์ (2534 : 50 - 51) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้ ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบๆ ตัวเอง กิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำ หรือเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นเกมนปริศนาคำทาย

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มากมายพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า โดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะต้องมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีการถ่ายทอด ในรูปแบบการบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของบันเทิง ในคำร้องของลิเก ลำตัด โนรา เพลงบอก หนังสือลูกภาคใต้ หนังสือลูกภาคอีสาน (หนังสือประโมทัย) กลอนรำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ส่วนแบบเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนใส่ใบลาน หรือ สมุดข่อย ที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว ส่วนในปัจจุบัน การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และอื่นๆ

สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอดคือ

1. องค์คติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ ทัศนคติการดำรงชีวิต
2. องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงอยู่ในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ (Instrumentally and Symbolic objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่าง สามารถจับต้องได้ เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 91 - 92) ได้กล่าวว่าการถ่ายทอดหลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าวกับบุคคลที่เป็นญาติสนิท เพื่อนสนิท หรือเป็นลูกหลานอยู่ในครอบครัวเดียวกัน จะไม่ยอมถ่ายทอดให้กับคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติหรือเพื่อนที่สนิทกัน
2. การถ่ายทอดโดยการรวมกลุ่มกัน เป็นวิธีการที่ขยายผลได้ดีและแพร่หลายทั่วไป เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม
3. การทดลองปฏิบัติโดยชักจูงคนอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ แต่มีความเสี่ยงสูงเนื่องจากผู้ทดลองต้องมีการลองผิดลองถูก และอาจทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ
4. การทดลองปฏิบัติโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยน ค้นคว้าจากเอกสาร ซึ่งพบว่าวิธีนี้ประสบความสำเร็จดีกว่าการทดลองทำตามคนอื่นโดยขาดความรู้และประสบการณ์

การเรียนรู้ในชุมชนขอชนบทนั้นมีอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้บางอย่างก็รับจากภายนอกทั้งหมดในลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ แต่บางอย่างก็มีการปรับและประยุกต์ให้ใช้ได้ อย่างเหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปเครือข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญได้ดังนี้

1. เครือข่ายในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้เฉพาะญาติสนิทและบุตรหลานในครอบครัวเดียวกันเท่านั้น

2. เครือข่ายในระดับชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลหรืออยู่ในชุมชนเดียวกัน เช่น ถ่ายทอดโดยผู้นำชุมชนให้กับชาวบ้าน หรือให้กับสมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกัน

3. เครือข่ายในระดับองค์กร เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานต่างๆ เช่น หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน โดยการผ่านเข้ามาทางผู้นำชุมชน เช่น ครู พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

2.2 รูปแบบในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ทางวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2539 : 20 – 27) ได้เสนอวิธีการ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนของกลุ่มวิชาต่างๆ ในระดับประถมศึกษาานั้น พอจะแยกเป็นรายกลุ่มประสบการณ์ คือ

ในแต่ละกลุ่มวิชา ซึ่งได้แก่กลุ่ม ศึกษาศาสตร์ สังคมศึกษาศาสตร์ กลุ่มทักษะภาษาไทย กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งครูผู้สอนได้ดำเนินการในแต่ละกลุ่มวิชาดังนี้

1. ครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นไปจัดการเรียนการสอนตามรายวิชา และพัฒนาหลักสูตรขึ้นในโรงเรียน ให้เด็กเรียนรู้โดยคัดเลือกเนื้อหา หรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. ครูเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน หรือ ช่างฝีมือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน

กรณีการ ปรับปรุงเสริม (2541 : 13 –14) กล่าวว่า รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานั้น ท้องถิ่นแต่ละแห่งสามารถจัดประสบการณ์ให้กับนักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้หลายรูปแบบตามสภาพความเหมาะสม และสามารถพิจารณารูปแบบในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. วิทยากรท้องถิ่น โดยสามารถที่จะขออนุญาตนำบุคคลที่สืบทอด หรือเป็นตัวภูมิปัญญามาใช้สอนในโรงเรียนได้ตามระเบียบและวิธีการที่ทางราชการกำหนด

2. การฝึกงานของนักเรียน โดยสามารถที่จะนำนักเรียนไปศึกษา ฝึกปฏิบัติ หรือเรียนรู้ในแหล่งวิทยาการชุมชน เช่น โรงสี โรงนา หรือสถานที่ปฏิบัติงานของครอบครัวหมู่บ้าน

3. การจัดทำหลักสูตรเฉพาะ โดยจัดทำหลักสูตรเพื่อกำหนดให้นักเรียน
ได้เรียนรู้เป็นการเฉพาะที่สามารถกำหนดลงในทุกกลุ่มประสบการณ์ ตามลักษณะของภูมิปัญญา
ที่สมควรนำมาพิจารณาถ่ายทอด

4. บูรณาการกับกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ โดยมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมา
ประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอนทั้งด้านเนื้อหา กระบวนการ และบูรณาการใน
ระหว่างกลุ่มประสบการณ์ที่หลักสูตรกำหนด

5. แหล่งการเรียนรู้ชุมชน โดยพัฒนาโรงเรียนและชุมชนให้มีการประสานงาน
เพื่อทำหน้าที่รวบรวมสะสม การบริการด้านความรู้แก่นักเรียนและชุมชนตามสภาพและความต้องการ
ของท้องถิ่น

6. กิจกรรมนอกหลักสูตร โดยจัดในรูปกิจกรรมความสนใจหรือโครงการ
เสริมหลักสูตรในลักษณะของค่ายความรู้ต่างๆ ที่นอกเหนือจากสิ่งที่หลักสูตรกำหนด ทั้งนี้ควรพิจารณา
ความสนใจความต้องการของชุมชน และความเหมาะสมของท้องถิ่นเป็นหลัก

รุ่ง แก้วแดง (2541 : 230 - 241) อธิบายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของนิสิต
โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้ควบคู่กับบทการฝึกคิด ซึ่งเป็นรูปแบบใน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม ตามวัตถุประสงค์ของการเรียน
โดยได้เสนอแนะ รูปแบบการสอนและการเรียนไว้ ดังนี้

1. การสอนมีหลายวิธีดังนี้

1.1 การเล่าเรื่องราว

1.2 การตั้งคำถามหรือต่อเพลง

1.3 การทำดู หาคำ

1.4 การบอก การเทศน์

1.5 การให้เขียนแบบ

1.6 การลงมือลงอุทา

1.7 การอ่านจากตำรา ไบลาณ คัมภีร์โบราณ

1.8 การทดลองทำ

1.9 การเข้าสู่วิถีชีวิต

1 : 0 การสังเกต

2. การเรียนมี 2 วิธี ดังนี้

2.1 การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชน หมายถึง การเรียนที่นำเอาเนื้อหา ภูมิปัญญาไทย และวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาไทยมาสอนให้นักเรียน และใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นสื่อการเรียนการสอน ในรูปแบบนี้จะทำให้ชุมชนมามีส่วนร่วมกับโรงเรียนได้ ตั้งแต่การกำหนดนโยบายการศึกษาในโรงเรียน การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดถึงการติดตามและประเมินผล ทั้งนี้กิจกรรมทางการศึกษาต่างๆ ต้องอยู่บนฐานของชุมชน ซึ่งหมายถึงชุมชนจะต้องมีสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเอง สถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้พัฒนาความรู้ สร้างความรู้ใหม่ให้กับชุมชน โดยมีการบริหารจัดการโดยชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการกำหนดกิจกรรมของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนกับโรงเรียนในความหมายของการเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชนนั้น โรงเรียนถือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การเรียนในโรงเรียนและการเรียนในชุมชน จึงถือเป็นกระบวนการเดียวกัน

การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของโรงเรียน หมายถึง การเรียนที่นำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาไทย และวิธีสอนแบบภูมิปัญญาไทยมาสอนให้นักเรียน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกเข้าสู่เนื้อหาวิชาที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ ซึ่งทั้งเนื้อหา วิธีสอน จำนวนคาบและเวลาเรียน ขึ้นอยู่กับการกำหนดร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน การเรียนรู้แบบนี้โรงเรียนต้องสำรวจความต้องการ และศักยภาพในควรเข้มามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้งด้านเนื้อหา ผู้สอน และผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม นำมาจัดทำเป็นเนื้อหาวิชาภูมิปัญญาไทยหลักต้นให้กลายเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

รูปแบบดังกล่าวข้างต้น อุดมการณ์นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาได้หลายรูปแบบด้วยกัน โดยนำรูปแบบดังกล่าวมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เข้ากับจุดประสงค์และเป้าหมายของหลักสูตรในการจัดการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้เป็นมวลประสบการณ์ สำหรับพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพนั้น ต้องพัฒนาจากสภาพที่เป็นอยู่ของตนเองโดยเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ จะทำให้เกิดการพัฒนาจากพื้นฐานความเป็นไทยเข้าสู่การเป็นประชาคมโลก จึงสามารถรู้เท่าทันสามารถปรับตัวและพัฒนาอยู่ในสภาพของโลกในอนาคตที่เหมาะสม ตลอดจนเป็นการกระจายอำนาจความคิดให้แก่บุคคล ชุมชน เพื่อสร้างความยืดหยุ่นทางปัญญา ความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อมสืบไป (ปรีชา บัววิรัตน์เลิศ, 2539 : 12 – 18)

2.3 แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีบทบาทและความสำคัญในการจัดการศึกษาและการพัฒนาประเทศน้อยลงมาตลอดในช่วงการพัฒนา 6 แผนที่ผ่านมา แต่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) และแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2521 ได้มีหน่วยงานและสถาบันการศึกษา ได้จุดประกายปรับปรุงและพยายามนำกระบวนการจัดการศึกษาจากแก่นภูมิปัญญาสากลเพียงด้านเดียว ไปสู่การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น และของสังคมไทย เพื่อให้เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน และสามารถจบการศึกษาออกไปมีส่วนร่วมสู้กับผิวดาบ และมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สังคมได้ เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ ในเรื่องนี้ประสบผลสำเร็จ รัฐบาลมีนโยบายในการดำเนินการในระดับต่างๆ ดังนี้

1. นโยบายระดับชาติในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษา ในปีปัจจุบัน พ.ศ. 2543 วงการศึกษาไทยได้เล็งเห็นความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษามากขึ้น ดังเช่น

รุ่ง แก้วแดง (2541 : 230 – 241) ที่ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของชาติ จะประสบผลสำเร็จนั้น มียุทธศาสตร์ในการดำเนินงานดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การจัดตั้งสภาภูมิปัญญาไทย เพื่อเป็นเวทีพินิจในด้านองค์ความรู้ และเป็นคณะกรรมการตัดสินใจเรื่องการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อการเรียนการสอน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 มีสถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาไทย และการศึกษาไทย เพื่อดำเนินการส่งเสริมการศึกษา และวิจัยเรื่องภูมิปัญญาไทย สถาบันนี้จะบริหารงานโดยกลุ่มนักวิชาการที่สนใจเรื่องภูมิปัญญาไทย ร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 จัดตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญาไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้เตรียมเสนอเป็นนโยบายต่อรัฐบาลเพื่อให้สามารถจัดตั้งกองทุนดังกล่าวได้

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมการเรียนการสอนเรื่อง ภูมิปัญญาไทย เพื่อการนำภูมิปัญญาไทยไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ในอนาคตควรมีการเรียนการสอน ภูมิปัญญาท้องถิ่นครบทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาค้นคว้าด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การยกย่องและให้รางวัลครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยในปัจจุบันจะต้องได้รับการยอมรับให้เทียบเท่าครูปกติที่เรียนมาตามระบบโรงเรียนไม่ควรให้ครูภูมิปัญญาที่มีศักดิ์ต่ำกว่าครูที่เรียนตามแผนการศึกษาแบบตะวันตกอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ยุทธศาสตร์ที่ 6 สร้าง Home Page ของศูนย์การเรียนรู้และองค์ความรู้ภูมิปัญญาทั้งหลาย ซึ่งเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันได้ จะเป็นศูนย์ข้อมูลที่ทำให้การส่งเสริมการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาไทยมีประสิทธิภาพมากขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 184 – 185) ได้เสนอแนะมาตรการเพื่อให้มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษา และสามารถจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. จัดให้มีระเบียบ ข้อบังคับว่าด้วยการใช้หลักสูตรท้องถิ่นในสถาบันการศึกษาโดยใช้หลักสูตรที่มีสภาพเท่าเทียมกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกน เช่น การจัดแบ่งกลุ่มประสบการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์และการประเมินผลสัมฤทธิ์มากขึ้น

2. กำหนดให้หลักสูตรท้องถิ่นมีเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นในสัดส่วนที่สมดุลกับภูมิปัญญาสากล

3. ให้โรงเรียนและชุมชนร่วมกันจัดทำแผนแม่บทเกี่ยวกับการเรียนการสอนบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันทั้งการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขเปลี่ยนแปลงของสังคมชุมชน

4. จัดให้มีระเบียบข้อบังคับที่เปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในหลักสูตรภูมิปัญญา ทั้งนี้ต้องมีการให้เกียรติและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับครูในระบบราชการ

5. จัดให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีฝ่ายส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ และประสานงานกับเครือข่ายภูมิปัญญาไทย

2. นโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนนั้น

หมายถึงการนำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนนักเรียน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกเข้าสู่เนื้อหาวิชาที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ ซึ่งทั้งเนื้อหา วิธีการสอน จำนวนคาบ และเวลาเรียน ขึ้นอยู่กับการกำหนดร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน การเรียนการสอนรูปแบบนี้ โรงเรียนต้องสำรวจความต้องการและศักยภาพในการศึกษามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา ทั้งด้านเนื้อหา ผู้สอน สถานที่ และผลกระทบที่มีต่อชุมชนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

ซึ่งต้องนำมาจัดทำเป็นเนื้อหาในวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้กลายเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2539 : 19)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2537 : 50 – 57) ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในระดับนี้ เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินงานดังนี้

1 พัฒนากลยุทธ์ท้องถิ่น ซึ่งในการพัฒนากลยุทธ์นั้น โรงเรียนต้องให้นักเรียนได้เรียนรู้ชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม ตามที่ปรากฏจริง คือ

1.1 เป็นสภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสภาพของสังคมที่แท้จริง
1.2 เป็นสภาพของปัญหาความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชน

1.3 ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญเพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นให้ดีขึ้น

1.4 ชวนนักเรียนให้เรียนรู้สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น มีความรักถิ่นฐาน และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลยุทธ์ให้มีสภาพดีขึ้น

1.5 ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการแก่นักเรียน เฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการให้ได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพสูงสุด

2. ประสานความร่วมมือ สร้างเครือข่ายกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับโรงเรียนนั้น ต้องมีการวางแผนในการดำเนินงานในเรื่องนี้อย่างเป็นระบบ และมีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างดี มีประสิทธิภาพ โดยวางแผนการปฏิบัติงานดังนี้

2.1 แต่งตั้งคณะทำงาน โดยประกอบด้วยกรรมการโรงเรียน ผู้ทรงภูมิปัญญา คณะครูในโรงเรียน

2.2 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในชุมชนไว้ที่โรงเรียน

2.3 ร่วมกันจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยคณะกรรมการที่ได้รับ

แต่งตั้งมีส่วนร่วมในการดำเนินงานประถมศึกษา

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกษมเวียง อริยะสุนทร และคนอื่นๆ (2535 : 73 – 80) ได้ทำการศึกษา การดำเนินการ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชรพบว่า ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ใช้ในโรงเรียนประถมศึกษานั้น ยังไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมากนัก ความรู้ที่นำมาพัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ

มาลินี สวยคำข้าว (2538 : 121 – 130) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 พบว่า

1. ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ ใช้ความรู้เรื่องประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความเชื่อแบบพุทธ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับ บุญ - บาป และนรก - สวรรค์ หมู่บ้านวัฒนธรรม หรือแหล่งวัฒนธรรม และชีวประวัติของบุคคลในท้องถิ่น

2. วิธีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ด้านการเตรียมการสอน ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ ศึกษาหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาที่สอดคล้องกัน จัดซื้อ ขอยืม และขอบริจาคสื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น และจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ใช้การบรรยายประกอบการถาม อธิบายและใช้สื่อประกอบ และสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัดกิจกรรม เสริมหลักสูตรให้นักเรียนจัดทำป้ายนิเทศในชั้นเรียน และบริเวณโรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วม กิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงาน และ การทดสอบแบบปรนัย

3. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหา ดังนี้ ด้านการเตรียมการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลขาดทักษะ ในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในด้านการ อภิปราย และแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดและการประเมินผลการเรียนการสอน นักเรียน ขาดทักษะในการทำข้อทดสอบแบบอัตนัย

4. ข้อเสนอแนะของครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่เสนอ ได้แก่ขอให้กระทรวงศึกษาธิการ จัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณให้ครูสามารถดำเนินการทั้งด้านการจัดเตรียมการสอน การจัดกิจกรรม การเรียนการสอนทั้งในห้องเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียน การสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2539 : 38 – 47) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียน การสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พบว่า

1. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งระดับประถมศึกษาและ มัธยมศึกษา มีค่อนข้างน้อย ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่รวบรวมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการ ประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น เช่น จักสาน เทคนิคการทำกระดาษสา เทคนิคการทอผ้า และ เรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น

2. การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการนโยบายการสอน ผู้บริหารส่วนใหญ่ได้สนับสนุนให้ครูนำทั้งความรู้และ ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน โดยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น วิทยาลัยการท้องถิ่น หรือผู้รู้ในท้องถิ่น หรือผู้ที่มาให้ความรู้แก่ครู สิ่งเสริมการ จัดทำสื่อการเรียนการสอนให้มีหลากหลาย สักรวจแหล่งความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจน จัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างครูกับประชาชนในท้องถิ่น

3. การนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน โรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ดำเนินการโดยนำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชน วิถีชาวบ้านหรือผู้รู้ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร นำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของชาวบ้าน มาจัดการเรียนการสอนและนำมาเพิ่มเติมในรายวิชาที่สอน โรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนใหญ่ ดำเนินการโดยให้ครูผู้สอนนำเนื้อหา และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้และประสบการณ์ของ ชาวบ้านมาเพิ่มเติมในรายวิชาที่สอน นำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ ของชาวบ้าน และให้ครูผู้สอนนำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ขอชาวบ้านมาจัดกิจกรรมการเรียนสอน

4. ปัญหา อุปสรรค ของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน คือ ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ครูผู้สอนมีความเข้าใจในการนำความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนค่อนข้างน้อย และ วิทยากรท้องถิ่นบางคนก็มีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

5. แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน

5.1 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนการสอน ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วย และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ผู้เรียน และสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5.2 กระบวนการเรียนการสอน เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น เน้นศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจวิธีคิด และแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.3 ให้นักเรียนได้คิดอย่างอิสระ คิดหลายด้านหลายมุม และสรุปเป็นความรู้ และประสบการณ์ ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต

ประยุทธ์ สุระเดชไพบูลย์ (2539 : 53 – 54) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพรับรู้และสภาพการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ของศึกษาธิการอำเภอในเขตการศึกษา 7 ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการรับรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของศึกษาธิการอำเภอ ตามทรรศนะของการศึกษาธิการอำเภอ ในเขตการศึกษา 7 โดยส่วนรวมอยู่ในระดับชัดเจนมาก และเมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีสภาพการรับรู้อยู่ในระดับชัดเจนมาก คือ ด้านดนตรี และศิลปะ การแสดงพื้นบ้าน และด้านที่มีชนวนธรรมเนียนประเพณีพื้นบ้าน ส่วนด้านภาษาถิ่นและวรรณกรรมพื้นบ้าน และวัตถุพื้นบ้านมีสภาพการรับรู้อยู่ในระดับชัดเจนพอสมควร

2. สภาพการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของศึกษาธิการอำเภอ ตามทรรศนะของการศึกษาธิการอำเภอในเขตการศึกษา 7 โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลางและเมื่อวิเคราะห์พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง ศึกษาธิการอำเภอซึ่งปฏิบัติงานในสำนักงานศึกษาธิการอำเภอต่างขนาดกัน มีระดับการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างกัน

3. มีการลำดับการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างกัน

4. สภาพความเป็นจริงในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการส่งเสริมปัจจัยการดำเนินงานได้แก่ปัจจัยด้านบุคลากร ทุน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการที่ได้รับจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีดังนี้

4.1 ด้านบุคคล ได้แก่ การส่งเสริมบุคลากรมาช่วยเหลือแนะนำเป็นบางครั้ง และการเชิญเกียรติคุณ

4.2 ด้านทุน ได้แก่ การให้ค่าตอบแทนในโอกาสที่ได้รับเชิญไปร่วมกิจกรรมเป็นบางครั้ง และได้รับบริจาคบ้างเล็กน้อยเป็นบางครั้ง

4.3 ด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ ความช่วยเหลือเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมและการแสดงเป็นครั้งคราว

4.4 ด้านการจัดการ ได้แก่ การช่วยเผยแพร่ผลงานและมอบหมายหน้าที่ให้เป็นวิทยากรเป็นบางครั้ง

กรณีการ ปัญสงเสริม (2541 : 78 – 83) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนวิชางานประดิษฐ์

1. ครูผู้สอนวิชางานประดิษฐ์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ส่วนมากเป็นเพศชาย มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี มีประสบการณ์ในการสอน 5 – 15 ปี สำหรับสภาพและปัญหาในการจัดการเรียนการสอน คือ ครูมีภาระงานอื่นที่ต้องรับผิดชอบนอกเหนือจากงานสอน และไม่มีความถนัดในการสอนวิชางานประดิษฐ์ ตลอดจนไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารเท่าที่ควร ด้วยเห็นว่าเป็นวิชาที่มีค่ามลาคัญน้อยกว่าวิชาอื่น รวมถึงส่วนมากไม่นำภูมิปัญญาและผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน

2. นักเรียนส่วนมาก เกิดพฤติกรรมตามทักษะกระบวนการ 9 ชั้น

3. นักเรียนเกิดพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ การเรียนรู้ที่ตั้งไว้ 7 ข้อ อยู่ในระดับดี และพอใช้

4. ผลการประเมินการปฏิบัติงานของนักเรียนอยู่ในระดับดีมากและดี

5. ผลการเรียนรู้ของนักเรียนในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอยู่ในระดับสูง

6. ผลประเมินตนเองของนักเรียนอยู่ในระดับดีมากและดี

นางลักษณ วงศ์ประเสริฐ และคนอื่นๆ (2541 : 70 – 75) ได้ทำการศึกษาปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดน่าน พบว่า

1. แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร การบริหาร และการจัดการด้านกรเรียนการสอน และแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น ส่วนมากเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ มีสภาพและปัญหาในการเรียนการสอน เพราะวิทยากรไม่มีความรู้เรื่องการถ่ายทอด และได้รับการสนับสนุนน้อย

2. เวลาในการจัดการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นค่อนข้างน้อย

3. ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นช่างฝีมือ

ศรียรัตน์ บุญศรีและคนอื่นๆ (2541 : 69 – 73) ได้ทำการศึกษาสภาพและปัญหา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ของโรงเรียนในสังกัด สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอน่าน พบว่า

1. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ของครูผู้สอนในโรงเรียน ประถมศึกษา ส่วนใหญ่นำความรู้มาใช้สอนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริม ลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ ครูผู้สอนนำมาใช้ในการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง มีการปฏิบัติน้อย

2. การจัดการเรียนการสอนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ครูได้รับการ สนับสนุนจากผู้บริหารมาก ส่วนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ได้รับการสนับสนุนในจำนวนน้อย

วิสากุล กองทองนอก (2543 : 130 – 143) ได้ทำการศึกษา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชรพบว่า

1. แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนตามโครงสร้าง หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) สามารถนำไปใช้ ในรายวิชาต่างๆ เช่น ภาษาไทย กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ และ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

2. สภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน รวมทุกงานอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นงานธุรการ การเงิน และพัสดุอยู่ในระดับน้อย ส่วนในด้าน ของงานวิชาการ งานบุคลากร งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน งานด้านหลักสูตร และ งานด้านกิจการเรียนการสอน อยู่ในระดับน้อย

3. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการบริหารการศึกษาของโรงเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง

4. วิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมมีวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้โดยอ้อม มากกว่าโดยตรง โรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษา มีวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้โดยอ้อมในงานวิชาการ งานบุคลากร งานธุรการ การเงิน และ พัสดุ มีวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในงานความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน งานอาคารสถานที่ งานด้านหลักสูตร และงานด้านการเรียนการสอน ส่วนงาน กิจการนักเรียน มีวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้โดยตรงมากกว่าโดยอ้อม